

KÜRESİNLİLER ÖRNEĞİNDE KÜLTÜREL KİMLİĞİN ANTROPOLOJİK ANALİZİ*

M. Fuat LEVENDOĞLU**

Gönderim/Received: 1 Ekim/Oct. 2015
Kabul/Accepted: 5 Mayıs/May 2016

Öz

Bu çalışmada Küresinliler'in sosyo-kültürel yapısı ortaya konularak, sosyal antropolojik yönden, Küresinliler örneği üzerinde "kültürel kimlik" kavramı değerlendirildi. Bir asra yakın bir zaman dilimi öncesinde İran'dan Anadolu'ya göç ile gelen Küresinliler, bugün artık rivayetlerde kalan geçmiş yaşam öykülerinden sonra, Anadolu'nun kültürel ve sosyal yapısı ile bütünleşmişlerdir. Yoğun olarak Van il merkezi, Van'a bağlı Özalp ve Saray ilçelerinde yaşayan topluluk, zaman içerisinde Anadolu'nun diğer bölgelerine de göç etmiştir. Kendilerinin köken olarak Türk olduklarını ifade eden topluluk üyeleri, Küresinli kimliğini de bir alt kimlik bilinci ile sürdürmektedirler. Anadolu'ya göçten önceki atalarının yaşadıkları yerleşim birimlerinin isimlerinden kaynaklı ve kendi içlerinde kabile isimlerini çağrıştıran çeşitli grup kimlikleri de hâlen topluluk içinde yaşatılmaktadır. Topluluk, bazı sosyal ve kültürel faaliyetlerde birliktelik sergiler. Sınır köylerinde yaşayan topluluk bireyleri aşiret olduklarını, il merkezinde yaşayanlar ise aşiret kimliklerinin bulunmadığını ifade ederler.

Anahtar Kelimeler: Küresinliler, etnisite, kültürel kimlik, topluluk.

Anthropological analysis of cultural identity: The case of Küresinlis

Abstract

In this study "cultural identity" concept has taken into consideration based on the "Küresinlis" case. For this purpose socio-cultural features of Küresinlis were gathered through field research and evaluated from the

** Arş. Gör. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, VAN | fuatlevendoglu@gmail.com

anthropological perspective. Küresinlis, who had emigrated from Iran to Anatolia approximately one century ago, integrated into the cultural and social structure of Anatolia and the only remnant of their past are the stories of their ancestors. Demographically, Küresinlis are concentrated mainly in the city center of Van province, including Özalp and Saray districts of the same province. Küresinlis community which represent themselves as Turkish, maintain their “Küresinlis identity” as a sub-identity. They also have certain sub group identities which resemble clan names. Those identifications originate from the name of the localities of their ancestors before the immigration. Küresinlis community shows cooperation and unity in certain social and cultural activities. While the members of the community, inhabiting in the rural areas by the borders, claim themselves as a tribe; urbanized members of the community reject it.

Key Words: *Küresinlis, ethnicity, cultural identity, sub-identity.*

Giriş

Kültürel farklılıklar, toplumsal hayatın doğal gerçeğidir. Tarihsel süreçte farklı sosyo-kültürel ortamlar ve coğrafi şartlar, farklı toplumsal ve kültürel yapıları ortaya çıkarmıştır. Ortak toplumsal ve kültürel yapılardan söz edileceği gibi, birbirinin var olma sebebi olan kültür ve toplumların farklı görüntüler/nitelikler arz etmesi de olağandır.

Tarihi ve kültürel, birçok mirası bünyesinde barındıran Anadolu'nun birçok bölgesinde, çeşitli kültürel özelliklere özgü görüntüler mevcuttur. Toplumsal grupların kültürel zenginlikleri, alan araştırmalarıyla bilimsel literatüre kazandırılmış, kazandırılmaya da devam etmektedir.

Küresinliler'in “kim”liğini de kapsayan kültürel yapısı hakkında, yazılı literatürde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bir alan araştırmasının sonucu olan bu çalışmada, Küresinliler'in kültürel yapısı incelenerek, Küresinliler örneği üzerinden, “*kültürel kimlik*” kavramının değerlendirilmesi hedeflendi.

Çağımız toplumu bugün hâlâ 19.yüzyıldaki büyük değişmelerin yarattığı sorunlara cevap arıyor. Bu sorunlar elbette çok yönlüdür. Ne var ki, bunların hepsinin de Batı'da gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin yarattığı toplumsal çalkantılardan kaynaklandığını ileri sürmek yanlış olmaz. Batı ülkeleri Sanayi Devrimi'ni, uluslaşma, özgürleşme ve sınıf kavgalarını yumuşatıcı toplumsal önlemler arama süreciyle birlikte yaşadılar. Ancak bu arayışlar, iktisâdi sistemlerinin mantıkî sonucu olan büyük sömürge imparatorluklarının kurulmasını önleyemedi. 20.yüzyılda ise, iki büyük

dünya savaşından sonra, sömürge imparatorlukları tasfiye oldu ve insanlığın, iktisâdi az gelişmişliği yenememiş büyük bir kısmı, yepyeni koşullar içinde kendi kimlikleri üzerinde düşünmeye başladılar (Timur, 2000).

Yeni dünya düzeninde, küreselleşme temelli politikalar üreten batılı gelişmiş ülkeler, bir taraftan ulusal sınırların kaldırılmasına yönelik hedefler belirlerken, bir taraftan da mikro-milliyetçiliklerin oluşmasına zemin hazırlayan organizasyonlara imza atmaktadırlar.

Yakın geçmişte S.S.C.B.'nin dağılması, ardından Balkan ülkelerindeki karışıklıklar ve Yugoslavya'nın üç parçaya bölünmesi, yenedünya düzeninin oluşum sürecindeki önemli toplumsal olaylardır. Bu değişim ve dönüşümlerden sonra, Amerika'nın doğrudan, Avrupa'nın ise dolaylı olarak önce Afganistan'a, daha sonra Ortadoğu'ya müdahalesi gerçekleşti. Küreselleşme ve entegrasyon politikalarından hareketle demokrasi vaadi ile bugün Ortadoğu'ya giren, başta Amerika olmak üzere, batılı ülkelerin gündeminde Irak'ın farklı bölgelerden oluşan federatif bir yapıya dönüşmesi vardır. Ayrıca içinde bulunduğumuz zaman diliminde bazı batılı ülkeler ve Rusya'nın Suriye'deki iç karışıklıklara müdahil olması da Ortadoğu coğrafyasında önemli değişikliklere neden olmaktadır. Bugün Avrupa'da, ülke sınırlarının kaldırılması yönünde, siyasi ve ekonomik birlikteliklerin temeli atılırken; başta Irak ve Suriye olmak üzere, yaşanan mezhepler ve etnik gruplar üzerinden özerk bölgeler oluşturma çabaları dikkat çekicidir.

Geçmişte ve günümüzde; dünya üzerinde yaşanan birçok toplumsal-toplumlararası çatışmaların odak noktası "*kültürel kimlikler*"dir. Kimliklere ilişkin yapılanmalar ve toplulukları kuşatan kültürel kimlik bilinci, toplumsal çatışmalara ister-istemez alt yapı oluşturur.

Kültürel kimlik, etnik kimlik, etnik grup, etnik aidiyet kavramları, günümüzde hem bir ilgi odağı, hem de çeşitli söylemlerin konusu haline geldi. Söz konusu kavramlar, küreselleşme ve ulus-devlet kavramları ile birlikte, özellikle sosyal-bilimcilerin ilgisini çekmiş, günümüzde de yenedünya politikalarında ve toplumsal hayatta varlığını hissettirmektedir. Toplumsal hayatta "etnik farklılık" kültürel anlamda bir zenginlik ifade etmekle birlikte, bölünme-parçalanma olarak da işlev görmektedir.

İnsanlar, "ben kimim, hangi kültürel sisteme aidim-ait değilim, hangi toplumun üyesiyim-üyesi değilim, ötekilerden farkım ne?" gibi sorularla kimlik arayışlarına kimlik tanımlamalarına girerler.

Kültürel, siyasi, ekonomik, coğrafi, dîni ve dilsel etmenler, kültürel kimlikler arası farklılıkların dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Bazı toplumlarda kültürel kimlik yapılanmasının temelinde din, bazılarında dil,

bazılarında ise milliyet ön plana çıkabilir. Bu etmenlerin biri, birkaçı ya da tümü, toplumsal grupların ayrışmasının-farklı tanımlanmasının yolunu açar. Kültürel kimlik farklılaşmalarına “doğal ve olağan farklılık“ tarafından bakıp; kimlikleri, bağlı oldukları kültürel yapılara göre değerlendirmek gerekir.

Toplumsal grup kimliğinin içerden veya dışardan tanımlanması/ifade edilmesi, çoğunlukla kavramsal güçlüklerle neden olur. Etik veya emik bakımdan, toplumsal grubun kültürel kimliğini değerlendirmek, ilgili grubun özelliklerine ve şartlarına göre farklılık arz eder. Toplumsal ve kültürel kimliğin oluşum süreci ise bu sürecin oluşumunu hazırlayan sosyal hareket noktaları ve aynı süreçte ortaya çıkan gruplar arası farklılaşmalardan etkilenir.

Birbirinden farklı özellikler gösteren çok-etnili toplumların ayrıntılı haritalarının çıkarılması ve benzer yönlerinin saptanması antropologların sorumluluk alanına girmektedir. Bu tür çalışmalar toplumlar arası barış süreçlerinin inşası ve yaşatılması açısından oldukça anlamlıdır (Barth, 2001).

Bu çalışmada, Küresinliler’in sosyo-kültürel yapısı araştırılarak, kültürel kimlik kavramına Küresinliler örneği üzerinden sosyal antropolojik bir yaklaşım amaçlandı. Sosyo-kültürel yapıyı oluşturan görüntülere ve değerlere ulaşılarak, Küresinliler’in kültürel kimliği tanımlanmaya çalışılmıştır. Söz konusu çalışma, 2003-2005 yılları arasında görüşme tekniği ile desteklenen alan araştırmasına dayalı gerçekleştirilmiştir. 2015 yılı içinde de araştırma alanında katılarak gözlem tekniği tekrar uygulanarak önceden elde edilen veriler teyit edilmiştir.

Etnik Yapı

Etnik kimlik toplumsal bir statü olarak değerlendirildiğinde diğer statüler ve sosyal kimlikler karşısında daha önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında etnisite, cinsiyet ve mevki gibi önemli bir statüdür. Diğer bir deyişle, etnisite, kimliğin vazgeçilemeyen zorunlu bir bileşenidir... Etnik farklılığın tanımının yapılabilmesi için, öncelikli olarak herhangi bir alanda etnik farklılıkları ortaya çıkaran unsurların neler olduğunun sorulması gerekmektedir. Örgütsel açıdan bakıldığında, ilk olarak farklı bir topluluğun olması ve ikinci olarak bu topluluk için geçerli olan standartlardan farklı olması gerekir (Barth, 2001).

Etnik grupların bir arada bulunduğu sosyo-kültürel görüntüler, yöreden yöreye farklılaşır. Etnik grupların özel değerleri, diğer gruplarla ilişkileri, diğer gruplarla benzerlikleri ve farklılıkları, her çokkültürlü ortamda/toplumda aynı özellikler taşımayabilir.

Türkiye'nin birçok yöresinde olduğu gibi, Van yöresinde de farklı etnik gruplar mevcuttur. Yöredeki grup kimliklerini sağlıklı bir şekilde tanımlamak için, öncelikle yöredeki insanların kimlik ifadelerini değerlendirmek gerekir. Bu ifadeler, hâli hazırdaki etnik grup etiketleri ile vasıflandırma yönteminden önce gelmelidir. Buna göre her kimlik ifadesini, farklı etnik grup anlamında yorumlama, bizi yanlış tanımlamalara götürebilir.

Aynı coğrafi bölgede dil, din, milliyet, köken, ideolojik yapı ve ekonomik faaliyete göre etnik farklılaşmalar veya oluşumlar meydana gelebilir. Fakat etnik farklılıkları doğurabilen bu etkenlerin işlevi, her coğrafi bölge veya her toplum için aynı olmayabilir.

Nitekim Van yöresindeki kimlik ifadelerinde bu türden keskin ve ayırıcı etkenler, tam ve belirgin değildir. Bunu, yöredeki sosyal ve kültürel benzerliklerin oluşturduğu birlikten ve farklı aidiyetlere mensup bireylerin, toplumun her katmanında (ekonomik, siyasal vb.) var olmasından anlamaktayız.

Tarihi dönemlerde Van ve yöresi çeşitli kültürlerle ve topluluklara yurt olmuştur. Bu kültürlerin ve toplulukların maddî ve sosyal izleri hâlen yörede varlığını sürdürmektedir. Bu bakımdan bölgedeki sosyal ve kültürel çalışmalarda, geçmiş medeniyetlerin ve toplulukların kültürel üretimlerine de önem verip, bugün ile karşılaştırmalı ve benzerlikler/farklılıklar üzerinde durulmalıdır. Dolayısıyla, sözlü ve yazılı her türden kültürel ürünlerin orijinini veya hangi topluluğa ait olduğunu öne sürmek yerine, söz konusu kültürel öğeleri bağlı bulunduğu coğrafi bölgenin ortak ürünleri/değerleri olarak tanımlamak daha isabetli olacaktır. Aksi durumda yapılacak değerlendirmeler etnosentrik bir yorumlamaya dönüşecektir.

Van ve yöresi, Birinci Dünya Savaşı öncesi, Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı bir bölgeydi. Bugün ise sadece Müslümanlardan oluşan çeşitli etnik grupların yaşadığı bir bölgedir.

Bugün il merkezinde ve bazı köylerde yaşayan Türkmenler ve Kürtler'den başka, Küresinliler (Cumhuriyetin ilk yıllarında İran'dan göç edenler), Araplar (Cumhuriyetin ilk yıllarında Siirt'ten göç edenler), Mıtırıplar/Mıtırıplar/Domlar (Çingeneler), Kırgızlar (Afgan-Rus savaşı sırasında Afganistan'dan Türkiye'ye göç edip, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçenler), Doğu Karadeniz Bölgesi'nden göç ederek yöreye yerleşen Karadenizliler (yöre halkı bu topluluğu Lazlar olarak adlandırıyor) ve Çerkezler yörenin toplumsal yapısını oluşturur.

Yöresel adlandırmalarda Türk veya Türkmenler'e "yerli" denir. Bu sözcük "doğma, büyüme buralı" anlamına gelir. Türk nüfusunun tamamına

yakını il merkezlerinde ve kasabalarda oturmaktadır (Andrews, 1992). İl merkezinde ve bazı köylerde bulunan Van'daki Türkmenler de çoğunlukla "yerli" olarak adlandırılmaktadırlar. Türkmenler Cumhuriyet öncesinde, yörede Ermeniler, Yahudiler ve Kürtler ile birlikte yaşamışlar. Yöredeki bazı köylerde ise Cumhuriyet öncesi Yezidiler(Yezdi/İzdi/Ezidi)'in de yaşadığı bilinmektedir.

Yörede başlıca; Buruki (Cumhuriyetin ilk yıllarında Kafkasya'dan göç edenler), Arvasi, Hertöşi (Ertüşi), Gevdan (Hakkari'den göç edenler), Mukuri, Takuri, Şemsikan, Haydaran (Heydaran), Dodeki (Dodkan), Milan (Milani), İzdinan (Ezdinan), Celâli, Memiki, Evdoi aşiretlerinden oluşan Kürtler, hem il merkezinde, hem de köylerde bulunmaktalar. Yöredeki Kürtler'in çoğu için, Kürt kimlikleri kadar, mensup oldukları aşiretin kimliği de önemlidir.

Bölgede bulunan bir diğer topluluk da Mıtırıplar'dır. Kelimenin kökeni Arapça "mutrib (çalın, çalgıcı)"ten gelir. Mıtırıplar köken olarak Çingene olmalarına karşın, yörede bu isimle anılmaz ve adlandırılmazlar. Grubun dışındakiler bu topluluğu, Mıtırıp olarak adlandırır. Kendilerinin kimlik ifadeleri ise çeşitlilik arz eder. Bazıları Türk, bazıları Kürt, bazıları da Müslüman olduğunu ifade eder. Kendilerini asla Çingene veya Mıtırıp olarak tanıtmazlar. Bunun nedeni, Çingene veya Mıtırıp kimliklerine reva görülen aşağılama ve kötü yakıştırmalardır. Bu durum bir nevi, aşağılayıcı tarzda düşünülen/adlandırılan alt kimlik değerlendirmeleri nedeniyle grubun dışarıya karşı verdiği refleksif bir duruştur.

Mıtırıplar'ın "Gergut" olarak bilinen bir de alt grubu bulunur (bu grup Mıtırıplar'a akraba olan bir kabile olarak da tanımlanır). Yörede il merkezinde -yoğun olarak- Van Kalesi civarı ve İskele Mahallesi'nde; göçebe olarak yaşayanları ise Çaldıran ve Muradiye ilçelerinde bulunurlar. İlk bakışta Mıtırıplar'ın "getto" tipi bir yerleşim modelinde oldukları görülebilir. Fakat yoğun olarak buldukları mahallelerin dışında şehrin diğer mahallelerinde de ikâmet ettikleri bilinmektedir. Adaptasyon üzerinden yaşadıkları kültürel değişim ile birlikte, kendilerini yöreye sonradan göç ile gelen gruplara göre daha "yerli" kabul ederler. Grup üyelerinden çok az bir kısmı, kendi aralarında "domca" olarak adlandırdıkları konuşma dilini kullanmakla beraber, bazıları Türkçe, bazıları da hem Türkçe, hem de Kürtçe konuşurlar. Dilbilimcilerin ifadesine göre; "domca" unutulmaya yüz tutmuş "tehlkede olan diller" arasındadır.

Çingeneler, buldukları bölgelerin yerel özelliklerine göre ya da ten renkleri ve yaptıkları işler dikkate alınarak farklı isimlerle adlandırılmışlardır. Erzurum, Artvin, Bayburt, Erzincan ve Sivas'ta "Poşa";

Van, Hakkari, Mardin ve Siirt'te "Mutrib"; İç Anadolu kentlerinde "Elekçi"; Akdeniz kentlerinde "Arabacı"; Ankara'da "Teber"; Adana'da "Cono"; Kayseri, Adana, Osmaniye, Sakarya ve Çorum'da "Haymantos"; Erzurum'da "Şıhbızınlı"; Trakya bölgesinde "Roman"; Marmara ve Ege bölgesinde birçok yerde "Karaçi tanımlamaları bunlardan birkaçıdır (Özkan, 2000).

Yöredeki topluluklardan biri de Cumhuriyetin ilk yıllarında, buldukları yerleşim birimindeki ekonomik yetersizlikler ve Van'ın ticarî anlamdaki canlılığı itibarıyla Siirt ve çevresinden Van'a göç edenlerdir. Bu topluluğun bazıları Türkmen bazıları da Arap oldukları şeklinde kendilerini tanımlarlar. Yöredeki ticarî faaliyetlerde ve sektörde önemli bir paya sahiptirler. Özellikle grup içi yardımlaşma yoluyla ticaretteki faaliyetleri, Siirtli olmaya dayanan bir dayanışma örneğidir.

Van yöresinde bulunan bir diğer grupta; Karadenizliler'dir. İl merkezinde (özellikle İskele Mahallesi'nde) ve Özalp ilçesinin Dönerdere ve Emek köylerinde bulunan Karadenizliler, kendilerini Türkmen kabul eder. Doğu Karadeniz'den göç edip yöreye yerleşen bu grup üyeleri, kendilerini "Laz" olarak (yöredeki diğer grupların tanımladıkları gibi) tanımlamazlar. Karadenizliler, şehir merkezinde diğer gruplarla iç içe, Emek ve Dönerdere köylerinde ise yalnız kendilerinin yaşadığı getto tipi bir yerleşim türünü benimsemişlerdir.

Yöredeki Kırgızlar ise, Afgan-Rus savaşı sırasında Afganistan'dan Türkiye'ye göç etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçerek, Erciş ilçesinin Ulupamir köyünde iskâna tâbi tutulmuşlar. Geçimlerini köy koruculuğu, hayvancılık, tarım ve el dokuması ürünleri ile sağlamaktalar. Yörenin, ticaret hariç diğer gruplarla ilişkileri sınırlı olan, tek topluluğudur. Yaşadıkları köyde başka bir grup ya da topluluk bulunmamaktadır.

Bütün bu farklı grup kimlikleri, farklı köken kabulleri ve kültürel alış-veriş, -daha önce de belirttiğimiz gibi- yörede "birbirinden çok farklı etnik grubun varlığı"ni ortaya koyacak kadar farklı sosyo-kültürel görüntüler çizmez (Kırgızlar hariç). En azından şunu söyleyebiliriz: Yöredeki farklı grup kimlikleri ile bilinen veya tanımlanan toplulukların, köken aidiyetleri bir tarafa bırakılacak olursa, uzun yıllar yaşanan birliktelik, bir arada olmadan kaynaklanan kültürel ve kültürleşme süreçleri ile adaptasyon üzerinden yaşanan/sağlanan kültürel değişim, yöre topluluklarını kültürel anlamda birbirine yakın hâle getirmiştir.

Yörede gruplar arasında yaşanan farklı bir oluşum da; farklı grupların oluşturduğu "*biz birliği*"dir. Bu durum etnisite alanında farklı bir yapılanma örneğidir. Şöyle ki; özellikle il merkezinde uzun yıllar boyu birlikte yaşayan

farklı gruplar(farklı etnik gruplar/aşiretler), şehre sonradan göç ile gelen gruplara karşı “biz”i oluşturmakta; sonradan gelenler ise “*onlar*”ı veya “*ötekiler*”i oluşturmaktadır. Bu durum, farklı grupların oluşturduğu yeni bir “*sanal etnik oluşum*”u karakterize eder. Oluşumun temelinde, “*yerli-yabancı, buralı-dışardan, evvel ahir buralı-sonradan gelme*” gibi karşıt yargılar, değerlendirmeler yatar.

Bu değerlendirme ile ilintili olarak başka bir oluşum da, bazı yerleşim bölgelerindeki farklı etnik grupların, baskın veya despot olarak tanımladıkları gruba/aşirete karşı birleşmeleridir. Bu birleşme(birliktelik sergileme), yerleşim bölgesine sonradan göç ile gelip yerleşen gruplara karşı da gerçekleşebiliyor. İlgi çekici olan bu durumu sembolize edecek olursak:

Yerleşim bölgesinde varolan gruplar:

- “X” etnik grubuna ait “A” aşireti,
- “X” etnik grubuna ait “B” aşireti,
- “X” etnik grubuna ait “C” aşireti,
- “Y” etnik grubu.

Grupların sanal birleşme-ayrışma şekli:

- “X” etnik grubunun “C” aşiretine karşı; “X” etnik grubunun “A” aşireti.
- “X” etnik grubunun “B” aşireti ve “Y” etnik grubunun birleşmesi
(birbirlerinin tarafında yer alması).

Bölgede yaşanan gruplar arası uyumun yanında, çeşitli sorunlar, önyargılar ve değerlendirmeler de vardır. Yöre insanı, Küresinliler’e İran’dan geldikleri/göç ettikleri için, “Acem” demektedir. Yine aynı düşünce tarzıyla Küresinliler’e “beşinci mezhepten olanlar” (dört hak mezhebin dışında tutulan Şiilik’e atfen yapılan yakıştırma) gibi önyargısal tanımlamalarda bulunmaktadır. Bu durum tepkisel olarak Küresinliler’in de diğer gruplar hakkında aşağılayıcı anlamlar içeren isimlendirmelerine ve yorumlarına neden olmaktadır.

Toplumsal gruplara takılan adlar/yakıştırılan lakaplar; onlar hakkında üretilen önyargılar, aşağılayıcı-kötüleyici değerlendirmeler; onlara uygulanan baskılar ve takınılan tutumlar/karşı duruşlar, pek çok etnik grubun birbirinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu faktörler sebebiyle birçok toplumda, etnik grup çeşitliliğinden kaynaklanan zenginlik, etnik gruplar arası soruna/çatışmaya dönüşmüştür.

Deyimler kimlik oluşum sürecinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Siyasal seçkinler tarafından seçilen bu deyimler ve sözler, kitleleri mobilize

edebildikleri gibi diğer gruplara karşı verilen mücadele sırasında da yararlanılan unsurlardır. Bu deyimlerin ve sözlerin grup içindeki ve diğer gruplar arasında yarattığı etki farklı olabilir: Grup içinde farklı etkiler yaratırken, diğer gruplar için tehdit arz eden bir içerik taşıyabilmektedirler (Barth, 2001).

Yöredeki gruplar veya topluluklar arasında yaşanan bir başka sorun da, yerel idareler bazında oluşan uygulamalardır. Etnik grupların birlikte yaşadıkları yerleşim bölgelerinde, muhtarlık veya belediye başkanlığı gibi yerel idâri makamları elinde bulunduran gruplar, diğer gruplara farklı muamele uygulayabiliyorlar. Örneğin; köy suyunun kullanımı.

Nadir de olsa, yaşanan ayrı bir sorun da, bazı köylerdeki okulların kullanımı sorunudur. Farklı grupların birlikte yaşadığı köylerde, gruplar arasında herhangi bir nedenle sorun yaşanır veya geçmişe dayalı gruplar arası bir husumet var ise gruplardan biri çocuklarını okula gönderemeyebiliyor. Okul hangi grubun mahallesinde veya yerleşim bölgesinde ise, okuldan sadece o grup faydalanabiliyor.

Düğün, ölüm, belediye ve milletvekili seçimlerinde olduğu gibi toplumsal ve siyasal olaylarda/örgütlenmelerde, yöredeki gruplar genellikle kendi aralarında birliktelik sergilerler. Özellikle siyasal seçimlerde adayın bireysel kimliğinden çok, grup veya aşiret kimliği ön plana çıkmaktadır.

Küresinliler'in Kültürel Kimliği

“Küresin” veya “Küresinli” kelimelerinin kökeni ve ne anlama geldiği, kesin olarak bilinmemekle beraber, Küresinliler arasında bu kelimeler hakkında çeşitli iddialar ve rivâyetler öne sürülmektedir. Bu kelimelerin etimolojisiyle ilgili yazılı kaynaklarda da yeterli bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu konuda var olan bilgiler, çoğunlukla sözlü kaynaklardaki rivayetlerden ibarettir.

Kür ve Aras, Azerbaycan'ın önemli nehirlerindedir. Aras nehri, Kür(Kura) nehrinin bir koludur. Ayrıca coğrafi bakımdan Azerbaycan'ın en büyük düzlüğü Kür-Aras Ovası'dır. Dolayısıyla, Kür(Kura) ve Aras nehir isimlerinin birleşmesi, Küresinli kelimesinin etimolojisi hakkında bilgi verebilir. Nitekim bazı Küresinliler, atalarının söz konusu nehirlerin civarında yaşamış olduklarını ifade ederler.

Tarihi kaynaklar, bölgede milattan önce 2000 yıllarında yaşayan “Kussiler” adıyla bilinen bir kavimden bahseder. Tabi Küresinliler'in bu kavimle herhangi bir akrabalığının olup-olmadığı net olarak bilinmemektedir (Fırat, 1970).

İslâm Ansiklopedisi'nin Kürtler bölümü yazarı Minorsky, Süleymaniye'de, Savucbulak'da "sokaklara boyun eğmiş Küresinliler"i görüldüğünü belirtmiştir. Z. V. Togan ise Rusya'da Hıristiyan olmuş ve sayıları yüzbinleri aşan Türk asıllı bir oymak olan "Kuresin" den bahsetmektedir. Şerefname'de de Dersim oymakları arasında gösterilen "Kures/Kuriş" oymağının olduğunu bilmekteyiz (Rışvanoğlu, 1978).

Küresinliler'in, etnik grup kriterlerini taşıyıp-taşımadığını, "etnik bir toplulukta bulunacak altı ana özelliğe (kolektif bir ad, özel bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü diğer kültürlerden farklı kılan bir ya da birden fazla unsur, toprağına bağlılık, nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu)" (Smith, 2003) bakarak tartışabiliriz. Kolektif bir topluluk isminin varlığı, farklılık arz etse de soy mitinin olduğu, paylaşılan tarihi anıların anlatıla-geldiği (özellikle göç ve İran'da yaşananlarla ilgili hikâyeler, rivâyetler), gruba özgü şivesel kelimelerin kullanımı, grup içi dayanışma ve "biz" bilincinin varlığı, Küresinliler'i bölgedeki diğer gruplardan ayıran kültürel kimlik özellikleridir. Smith'in altı ana grupta topladığı özelliklerden "toprağına bağlılık" maddesine göre bir değerlendirme yapacak olursak; Küresinliler'in bugün, göç ettikleri topraklara karşı herhangi bir bağlılık hissetmediklerini, o topraklara dönmeyi arzulamadıklarını biliyoruz. Onlar için toprağına bağlılık, sadece bugün yaşadıkları Türkiye topraklarına karşı duyulan bağlılığa karşılık geliyor. Grup üyelerinin kendilerini ifade şekliyle; Küresinliler'in kimliğine ilişkin tanımlamalarda "İran'dan göç eden Azeri Türkleri", "Güney Azerbaycan Türkleri" gibi grubun Türk kökenine vurgu yapılmaktadır.

1813 yılında imzalanan Gülistan Antlaşması gereği, Azerbaycan toprakları ikiye bölünmüştür. Azerbaycan'ın kuzey bölümü Rusya topraklarına, güney bölümü ise İran topraklarına dâhil edilmiştir. İran topraklarında kalan Azeriler, bugün en büyük yerleşim birimi Tebriz olan *Güney Azerbaycan* (İran Azerbaycanı) bölgesinde yaşamaktalar. Hâlen çoğu Küresinli'nin "Güney Azerbaycanlı'yız" demelerinin mantığı, bu tarihsel olaydır. Azeriler'ce kuzey ve güney olarak adlandırılan Azerbaycan toprakları, aslında Rusya ve İran devletlerince bu şekilde adlandırılmazlar. Yalnız, Azeriler bu coğrafi bölgeyi geçmişten-bugüne, bu şekilde tanımlarlar. Bu tanımlama tarihsel süreçte bazen *Sovyet Azerbaycanı-İran Azerbaycanı* şeklinde de dile getirilmiştir.

Küresinliler, konuşma dili ve bazı kültürel unsurlar açısından Azeriler ile benzerlikler gösterir. Hatta çoğu Küresinli, kendilerinin Azeri olduklarını belirtmektedir. Yalnız, kendi yorumlamalarına göre, İran'da yaşayan Azeriler ile Küresinliler arasında da farklılıklar olduğunu ifade ediyorlar. Nitekim, İran'da yaşayan tüm Azeriler'e Küresinli denmemekte, sadece

İran'ın kuzey-batı tarafındaki lokal bir çevrede bulunan Sünni Azeriler, Küresinli olarak adlandırılmaktadır.

Küresinli kelimesinin kökeni gibi, Küresinliler'in etnik kökeni hakkında da yazılı kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Yine grup üyelerinin kimlik tariflerinden yola çıkarak; Küresinliler'in –büyük çoğunlukla- Türk kimliğini, bir “üst kimlik”, Türk kelimesini ise bir şemsiye kavram olarak kabul ettikleri sonucuna varmaktayız. Bununla birlikte, Türk kimliğinden Küresinli kimliğine gelinceye dek, silsile usûlü bir kimlik ifadesine tanık olmaktayız (Küresinli-Azeri-Türk). Bu anlamda, Türk soylu halklara mensubiyetlik ön plana çıkmaktadır.

Küresinliler, öncelikli kimliklerinin “Türk kimliği” olduğuna vurgu yaparak, kendilerine atfedilen diğer kimlikleri (İranlı, Acem vb.) aynı dozda reddederler. Kendileri dışındakilerin farklı kimlik yakıştırmalarını da haksız ve mesnetsiz iddialar olduğunu dile getirirler.

Topluluk içinde çeşitli yakıştırma veya lakap diyebileceğimiz isimlendirmeler, dikkat çekmektedir. Bu isimlendirmeler daha çok topluluğun kendi içindeki sanal adlandırmalardır. Bunlar ilk intiba olarak birer alt kimlik gibi görünürler. Fakat topluluk üyeleri bu isimlendirmelerden pek de hoşnut değiller. Çünkü Küresinliler'in bu şekilde farklı alt gruplara ayrıldıklarını reddederek, topluluğun dün ve bugün sürecinde farklılık arz etmediğini ifade ederler.

Övgü ile söz etmedikleri alt grup veya alt kimlik tanımlamaları-yakıştırmaları da topluluk içinde tartışılmaktadır. Söz konusu tanımlamalar topluluk üyelerinin ifadelerine ve kanaatimize göre Küresinliler'in yöredeki yerleşim birimlerinin türünden kaynaklanmaktadır. *Dağlık Küresinlisi* (kırsalda yaşayanlar), *Düzlük Küresinlisi* (şehirde yaşayanlar), *Türk Küresinlisi*, *Acem Küresinlisi*, *Kürt Küresinlisi* gibi adlandırmalar, özellikle kırsalda-köylerde yaşayan Küresinliler'i rahatsız etmektedir. Yalnız bu yakıştırmalar topluluğun dışından değil, içinden kaynaklanmaktadır. Aslında bu durum, topluluğun kendi içinde yaşanan “biz ve onlar” türü bir “dışlama” şeklinde tasavvur edilen *alt kimliklendirme* olayıdır.

Bizi bu yargıya götüren; kırsalda/üçra köylerde yaşayan ve Türkçe'nin dışında Kürtçe'yi de konuşma dilinde kullanan Küresinliler'in, topluluğun il merkezinde yaşayanlarınca hâkir görüldüğü/küçümsendiği türündeki îmaları ve ifadeleridir. Ancak kırsalda yaşayanlar da, bu yakıştırmalara tepki olarak, şehirde yaşayanlar için “*Acem Küresinlisi*” ifadesini kullanmaktalar. Nihayetinde Acem olmak da Küresinliler'ce hoş karşılanan bir adlandırma olmadığından, ortada karşılıklı bir tepki söz konusudur.

Topluluk içindeki bir başka isimlendirme olayı da; Küresinli kimliğinin altında oluşan Yezdikanlı, Kangenli, Hıdıvanlı, Almalı vb. kabile isimlerini andıran grupsal kimliklendirmelerdir. Bu grup isimleri, Küresinliler'in Anadolu'ya göçünden önce İran'da yaşadıkları köylerin isimlerinden kaynaklanmaktadır. Tabii bu isimlerin ortak paydası, yine Küresinli kimliğidir. Göçten sonra Anadolu'ya yerleşen topluluk üyeleri, birbirlerinin hangi köylerden geldiklerini, bu tarzdaki tanımlama ile anlamaktalar. Göçün gruplar, kabileler halinde olması ve göçün, göç öncesi yerleşim bölgelerine göre şekillenmesi de bu isimlendirmelerin altında yatan sebeplerdendir.

Topluluğun Anadolu'ya göç etmeden önce ve göç ettikten sonraki ilk dönemleri, etnik özelliklerinin varlığından söz edilebilir. Yalnız, Anadolu'da ilerleyen zamanlarda yaşadıkları kültürel adaptasyon sonucu, etnik özelliklerinin belirginliği tartışmalıdır.

Küresinliler'i sosyo-kültürel açıdan değerlendirirken, toplumsal bir kavram ile tanımlamaya ihtiyaç duyduğumuz için, grup veya topluluk olarak adlandırmanın doğru olacağı kanaatindeyiz. Yine, Küresinliler, aynı değerleri benimseyen homojen insan topluluğu olması sebebiyle *cemaat*; aynı kökten geldikleri ve kabile tipi birliklerden oluştuğu için *aşiret* özellikleri taşımaktalar. Yalnız, özel kurumsal ilişkileri ve görece, büyük insan topluluğu olmadığından *toplum*; göçebe bir topluluk olmadığından *oba*; ulus bütününe dışında olmadığından *azınlık* özellikleri taşımamaktadırlar.

Topluluğun kırsalda ve sınır köylerinde bulunan kesimi, aşiret olduklarını iddia ederken; kent merkezinde bulunanların büyük bir kısmı ise kendilerinin aşiret olmadıklarını, Küresinliler'de aşiret yapılanmasının bulunmadığını belirtiyorlar. Yalnız, her iki kesimde de Küresinli olma bilinci, varlığını korumaktadır.

Küresinliler'in Tarihçesi ve Anadolu'ya Göçü

Eski Van tarihinde, Küresinliler hakkında şu bilgilere rastlanmaktadır: "Yakın zamanlarda Sikaklar mıntıklarını civar Küresin adlı Türk aşiretin himayesine almış ve bunlar da Sikaklar'ın sosyal bünyesine uymağa başladılar. Bunlar Azerbaycan şivesi ile Türkçe konuşurlar ve Kürtçe bilmezlerdi. Bu Küresin Türkleri kendilerinin bir zamanlar Samsun tarafından geldiklerini söylerler. Esasen böyle bir iddiada bulunmağa mecburiyetleri olmayan İran hududu dâhilinde bulunan bu adamların sözleri asılsız olmasa gerektir" (Rışvanoğlu, 1978).

XVII.-XVIII.yy.'larda varlığı olan, Azerbaycan hanlıklarından Makı Hanlığı halkı dört ele, her el de birkaç uruğa bölünüyordu. Bunlardan yalnız Küresinler, yerleşik yaşam biçimi sürdürüyorlardı. Küresinler Karadere mahalındaki Akbulak, Muhur, Mahlemlı vs. köylerde oturuyorlardı. Çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Makı Hanlığı sınırları içinde Küresin adında bir yayla da mevcuttu (Sultanova, 2002).

Günümüzde Küresinliler topluluğunun yaşadığı bilinen iki bölge mevcuttur. Bu bölgelerden ilki İran'ın kuzey-batı bölgesinde bulunan Urmiye, Hoy, Şahpur şehirleri ve bu şehirlere bağlı köylerdir. Diğer bölge ise Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Van ve yöresidir.

Van il merkezi, il merkezine bağlı merkez köyler, Saray ilçe merkezi, Özalp ilçe merkezi, Saray ve Özalp ilçelerine bağlı bazı köylerde yaşayan Küresinliler, atalarının Orta Asya ve Hazar Bölgesi'nden gelerek önce İran'ın Urmiye civarına yerleştiklerini ve uzun yıllar bu bölgede kaldıklarını ifade ederler. Daha sonraları bazı gruplar Türkiye-İran sınırından geçerek Van yöresine yerleşirler. Bazı gruplar da güneye doğru inerek Irak, Suriye taraflarından Anadolu'ya girerler. Güneye inen gruplardan bir kısmı da Irak'ta yerleşik düzene geçmişler.

Küresinliler'in Anadolu'ya göçü toplu şekilde olmayıp, dönem dönem ve gruplar halinde gerçekleşmiş. Küresinliler de dâhil diğer Türk soylu toplulukların Anadolu'ya yerleşime yönelik göç hareketleri ise, büyük gruplar halinde ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1918'den sonraya rastlar.

Osmanlılar'ın Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde, Küresinliler'in yaşadıkları bölge ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğusunun, Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasında tampon bir konumda olduğu bilinmektedir. Bölge özellikle bu dönemde, Osmanlılar ile Safeviler arasında yaşanan olaylara ve savaşlara tanıklık etmiştir. Bu mücadelede her ne kadar bölge üzerinde hâkimiyet kurma isteğinin etkisi olsa da, mezhepsel zıtlıkların da büyük rolü vardır.

Toplumsal araştırmalarda, sosyal bilimciler ve tarihçiler tarafından "sözlü tarih"e kuşku ile bakılmasına ve bu kavramın tartışılmasına rağmen; toplumsal, tarihsel ve kültürel olayları anlamlandırma yolunda kuşkusuz "sözlü tarih"i de referans almak durumundayız. Küresinliler'in tarihi geçmişi ve Anadolu'ya göçü, her ne kadar tam olarak aydınlatılamamış ise de, eldeki bilgilere ve sözlü anlatımlara göre bu topluluğun bir kısmı, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında İran'dan göç ederek Van yöresine yerleşmiştir. Bu göçün Küresinliler'e göre çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Topluluğun Anadolu'ya göçünü hazırlayan sebepleri -rivayetleri ile birlikte-sıralayacak olursak:

- Dönemin İran yönetimi, dîni yönden kendileri gibi Şii mezhebine bağlı olmayan Sünni Küresinliler'e ikinci sınıf vatandaş muamelesi yaparak, kamu kurumlarında görev vermiyor, Acemler'in başlıca yerleşim birimlerinde barındırmıyor, askerliğe almıyor ve ağır vergi yükü altında eziliyor(bu menfî uygulamalar aynı bölgede yaşayan Kürt gruplar için de geçerli),
- İran'a saldıran Ruslar ile birlikte hareket eden Ermeniler'in zulmü ve baskısı,
- İran'ın Kotur Deresi civarında bulunan bir Kürt aşiretinin (Evdoi/Abdûvî) lideri Simko (İsmail) Ağa'nın bölgede (özellikle Hoy ve Urmiye şehirleri civarında) bir güç oluşturarak, aşiret mensupları ve bölgeden zorla toplatıp kendine bağlı oluşturduğu silahlı bir güçle köylere baskınlar düzenlemesi, insanların canlarına ve mallarına zarar vermesi,
- Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı yıllarda, İran'daki Şiiiler'in, Sünniler'e olan baskısının yoğunlaşmasıyla, Küresinliler'in Anadolu insanını tarih, din, mezhep ve soy bakımından kendilerine yakın gördüklerinden dolayı, Anadolu'ya göç etmeye karar vermesi,
- Düzensiz, başıboş bir devlette yaşamak istemeyen Küresinliler'in, Türkiye sınırına yakın olmalarının da etkisiyle göç etmeye karar vermeleri,
- Bir rivayete göre; Atatürk yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurduktan sonra, İran şahı ile görüşerek, İran'daki soydaş Küresinliler'in Türkiye'ye göç ettirilmelerini istemiş. Bunun üzerine İran şahı bir duyuru yaptırarak, bu topluluktan arzu edenlerin Türkiye'ye gidebileceklerini duyurmuş. Böylece bir kısım Küresinli Türkiye'ye göç etmiş,
- Başka bir rivayete göre de; İsmet İnönü, Türk Devleti adına Küresinliler'e İran'dan Türkiye'ye göç etmeleri için davette bulunmuş,
- Birinci Dünya Savaşı sonrası Anadolu coğrafyasının nüfusu, özellikle yaşanan savaşlar nedeniyle bir hayli azaldığından dolayı, çevre coğrafyalarındaki Türk kökenli toplulukların Anadolu'ya göçünün sağlanması.

Göçü hazırlayan sebeplerden, Simko Ağa'nın baskısı ve zulmü, birçok Küresinli tarafından özellikle vurgulanarak, büyüklerinden duydukları acı

dolu günler dile getiriliyor. Aynı aşiret liderinin, bölgedeki diğer gruplara da çeşitli baskılar uyguladığı anlatılıyor.

Abduvî Aşireti'nin, bölgedeki Hazeranlı, Haydarhanlı, Yezidî, Takorî, Şemsikî ve Milan aşiretleri gibi, Osmanlı'nın son dönemlerinde İttihat ve Terakki'ye bağlı Teşkilatı Mahsusa elemanlarına, İran'daki faaliyetleri (İran'daki istibdat yönetimini yıkmaya çalışan İran İnkılap Cemiyeti'ne yardım faaliyetleri) konusunda yardımcı olduğunu biliyoruz. Yine Avduvî Aşireti'nin lideri Simko Ağa, 600 kişilik silahlı kuvvetle, o dönemde bölgede etkin bir güce sahip (Yalçın, 2003).

Küresinli topluluğu kendi göç hareketlerini (İran'dan Türkiye'ye) farklı ülkeler, coğrafyalar arasında yapılan bir göç şekli olarak görmüyor. Göçten önceki yerleşim ve idâri şartlar, Küresinliler'ce şöyle ifade ediliyor:

“Anadolu toprakları ve göçten önce yaşadığımız İran toprakları, uzun bir süre Selçuklu ve Osmanlı egemenlikleri altında kalmış. O günlerde iki bölge arasında herhangi bir sınır yokmuş. Dolayısıyla bizler Anadolu'daki halktan farklı değiliz, aynı milletin üyesiyiz. Gelişen tarihi olaylar sonucu, Anadolu ile aramızda sınır oluştu. Ortak kültürümüz açısından, oluşan bu sınırın fazla bir önemi yok. Sınırın her iki tarafındaki insanlar aynı topluma ve kültüre bağlı insanlardır”.

Küresinliler, İran'da yaşadıkları toprakların tarıma elverişli ve verimli olduğunu belirtiyorlar. Yalnız, Anadolu'ya göçten önce, hem topraktan alınan ürün eşkıya baskınları sonucunda talan ediliyormuş, hem de İran'daki devlet rejimi sebebiyle ürünün yarısı vergi adı altında toplanıyormuş. Dolayısıyla Küresinliler, hem bölgede devlet hâkimiyetsizliği nedeniyle oluşan aşiret güçleri, hem de İran yönetimini elinde bulunduran Acemler tarafından baskılara maruz kalıyorlar.

Küresinliler ve Kuzey İran'da yaşayan diğer Türkler hakkında, yapılan tarihi ve kültürel araştırmalar çok sınırlıdır. Ancak söz konusu bölge ile ilgili, Cevad Heyet, Emre Bayır ve Yaşar Kalafat gibi bilim adamı ve araştırmacıların çeşitli araştırma ve makaleleri mevcuttur.

Bütün bunlara rağmen, Küresinliler'in tarihçesi ve Anadolu'ya göçü hakkındaki birçok bilgi, sözel anlatımlardan ibarettir. Lâkin Küresinliler'in anlatımlarındaki tarihsel bilgiler, söz konusu topluluğun ve içinde yaşadıkları coğrafi bölgenin tarihsel, toplumsal ve kültürel yönüne ışık tutacaktır. Ayrıca hem Küresinliler hem de diğer topluluklar açısından elde edilen *sözlü tarih* bilgileri, *söylenceler* ve *kültürel derlemeler*, belirli dönemleri aydınlatmada kuşkusuz değerli kaynaklardır.

Kültürel antropologlar devlet biçimlenişini tarihsel, etno-tarihsel ve etnografik verilerin ışığında incelerler. Bilindiği üzere, etno-tarih bir kültürün geçmişinin içerden ve dışardan sözlü ve yazılı anlatımlarını kapsar. Yalnız sözel gelenekler (bir kültürün kendi geçmişine ilişkin anlatısı), tarihin yeniden inşasında risklidir. Her toplumda mevcut gerçeklikler anıları etkiler. Tarih genellikle çeşitli nedenlerden dolayı çeşitli tarzlarda kurgulaştırılır. Yine de sözel tarihler genellikle yararlı tarihsel veriler içermektedir (Kottak, 2002).

Çeşitli sebeplerden dolayı Birinci Dünya Savaşı sonrası, Küresinliler ile birlikte bazı Şii Azeri grupları da Anadolu'ya göç etmiş, Şii Azeriler'in büyük kısmı Kars ve Iğdır yörelerine yerleşmiştir.

İran'daki tüm varlıklarını bırakarak zor şartlar altında sınırı geçip Anadolu'ya ulaşan Küresinliler, Van yöresine gelirler. Dönemin (1929-1931) Van valisi Bekir Sami Bey, muhacir konumunda olan Küresinliler'e devletin bilgisi dâhilinde, yeni yerleşim arazileri tahsis eder. Zaten Ermeniler'in tehcir yoluyla Van'dan ayrılmaları sebebiyle, birçok yerleşim merkezi boşalmış durumdadır. Böylece Küresinliler il merkezinde veya köylerde, arzu ettikleri yerlerde yerleşim imkânına kavuşurlar.

Topluluk üyeleri, Anadolu'ya göç etmelerinde ve göçten sonraki dönemde kendilerine yapılan yardımlarda, Atatürk'ün büyük rolü olduğuna inanmaktalar. Bu yargılarını da aile büyüklerinden duydukları tarihi olaylara ve gelişmelere dayandırmaktalar. Nitekim çoğu Küresinli, büyüklerinin kuşaktan kuşağa anlatımlarına dayanarak o günleri şöyle dile getirmekteler:

“İran'daki çeşitli sorunlar nedeniyle, anavatan olarak kabul ettiğimiz Anadolu'ya göç ettik. Anadolu'ya Atatürk döneminde geldik. Küresinliler köken olarak Türk olduğu için, Atatürk Türkiye'si bizi kabul ederek hiçbir haktan mahrum bırakmadı. Arazi, ev, hayvan ve ekim için tohum verildi. Hatta evlerimizi yapmak için malzeme bile verildi. Atatürk'ün Küresinliler'e yaptığı iyilikler haddinden fazladır. Göç ile geldiğimizde, arzu ettiğimiz yerleşim birimlerine yerleştirildik”.

Bu bilgi, Küresinliler'in anlatımlarındaki, “yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yetkililerince yapılan göç daveti” ifadelerini akla getirmektedir. Buna göre, söz konusu topluluğun göç nedenlerini, elimizde olan bilgilere göre başlıca üç grupta toplayabiliriz:

1. İran'daki çeşitli sorunlar nedeniyle,
2. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yetkililerince yapılan yerleşim daveti nedeniyle,
3. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının, İran vatandaşlığına tercih edilmesi nedeniyle,

Küresinliler topluluğu içinde bugün, göç ettiği İran topraklarında hâlen akrabası olanlar bulunmaktadır. Özellikle sınır köylerinde bulunan Küresinliler'in bazıları, hem akraba ziyareti, hem de ticaret amaçlı olmak üzere, zaman zaman İran'a gidip gelmektedirler.

Sosyo-Kültürel Yapı

— Dil

Van ve yöresi ağız veya şivesi, aksan özellikleri bakımından çevresindeki bölgelerin konuşma dilleriyle benzerlik gösterir. Yöre insanının konuşmasında, bir taraftan Anadolu Türkçesi, bir taraftan Azeri Türkçesi, bir taraftan da Kerkük Türkçesi sezilir. Ayrıca konuşma dilinde Osmanlıca ve Farsça'nın da etkileri vardır.

Hem Türkiye'deki hem de İran'daki Küresinliler, Türkçe konuşmaktadırlar. Genel olarak konuşmalarındaki özgün şive özelliği, çoğunlukla fark edilmektedir. Konuşma tarzı, söyleyiş özellikleri ve kelime vurgusu bakımlarından yöre ağızından ayrılan tarafları mevcuttur. Lâkin ortak bölgesel ağız ile de benzerlikler göstermektedir. Bazı hecelere yapılan vurgular ve yine bazı hecelerin uzatılarak söylenişi, Azeri Türkçesi'ni çağırır. Küresinli şivesi bir başka yönüyle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun aksan özelliklerini(gırtlaktan vurgu yapılarak konuşma) yansıtmaktadır.

Van il merkezinde ve merkeze bağlı köylerde yaşayan Küresinliler Türkçe konuşmaktalar. Konuşmalarındaki aksan ve kelimelerde Azeri Türkçesi, Osmanlıca ve Farsça izler vardır. Özalp ve Saray ilçelerindeki Küresinliler ise Türkçe'nin yanında Kürtçe'yi de bilmekte ve konuşmaktalar. Özellikle Türkiye-İran sınırına yakın bazı Küresinli köylerinde ise ağırlıklı olarak Kürtçe konuşulmaktadır.

Aynı yerleşim biriminde (sınır köylerinde) Kürtler ile birlikte yaşayan Küresinliler, zamanla ve kuşaklar boyunca, günlük hayatlarında Kürtçe'yi daha çok kullanır duruma gelmişler. Bu yargıyı hem Küresinliler'in bu yöndeki ifadeleri, hem de sınır köylerindeki Küresinliler'in eski kuşak bireylerinin Türkçe'yi daha doğru ve daha akıcı konuşmaları doğruluyor. Aynı doğrultuda yeni kuşak Küresinli bireylerin (özellikle okula gitmeyenler) önceki kuşak bireylere göre Kürtçe'yi daha etkin kullanmaları dikkat çekicidir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, konuşma dilindeki söz konusu durum, Kürtler için de geçerlidir. Şehir merkezinde yaşayan Kürtler ağırlıklı olarak

Türkçe konuşmaktalar (yakın geçmişte göç ile il merkezine yerleşenler hariç). Hatta şehir merkezindeki Kürtler'in bir kısmı, Kürtçe'yi unutmuştur.

Dil konusundaki bu özellikler, Küresinliler'in Kürt aşiretleri ile -evlilik dâhil- yakın ilişki içinde olmaları ve yaşadıkları coğrafi bölge şartları içinde değerlendirilebilir. Küresinliler dil konusunda, aynı yerleşim biriminde birlikte yaşadığı Kürt aşiretleri ile etkileşim içindedirler. Bu nitelikteki köylerde Küresinliler ve Kürtler, hem Türkçe hem de Kürtçe konuşmaktalar. Nitekim konuşma dilinin bu nitelikleri, İran'da yaşayan (geçmişte ve bugün) Küresinliler içinde geçerlidir.

Küresinliler'in dili kullanmadaki edebî yönleri, yöre kültürü içinde ayrı bir yere sahiptir. Nitekim kıssadan hisse sözleri, nükte içeren konuşmaları, şivesel mânileri, aşık atışmaları ve vezinli şiirleri, kültürel ve sosyal yönlerinin belirgin ürünleridir.

— Din

Günümüzde artık ırklar ve dinler değil, milletleri oluşturan boylar ve dinlerin alt başlığı olarak bilinen mezhepler konuşuluyor (Kalafat, 2005).

Küresinliler İslâm dinine ve Sünnîlik içinde bulunan Şafî mezhebine mensupturlar. Türkiye'deki Küresinliler'in Şafî mezhebine bağlı oldukları bilinmekle beraber, mezhep farklılıklarının devamlı gündemde olduğu İran'da yaşayan Küresinliler'in çoğunlukla Şafî oldukları ancak, Hanefî mezhebine mensup olan Küresinliler'in de olduğu ifade edilmektedir.

Bir rivâyete göre; İran'daki coğrafi faktör itibariyle, Urmiye, Hoy, Salmas gibi şehir merkezlerinde yaşayan Küresinliler'in Hanefî mezhebine mensup oldukları söylenmektedir. Buna göre köy ve kırsal bölgelerde yaşayan Küresinliler'in ise Şafî mezhebine mensup oldukları ifade ediliyor. İran'da yaşayan Küresinliler, mezhep yönünden hem Acemler'den, hem de Azeriler'den ayrılırlar, Kürtler ile de birliktelik oluştururlar. Bu durum, mezhebe mensubiyet bakımından bireylerin ve toplumların köken veya milliyete göre değil, yaşanan coğrafi şartlara göre temellendiği kabulünü desteklemektedir. Bu yüzden farklı köklerdeki halklar veya farklı milletlere mensup toplumların aynı mezhebe bağlı olmaları gerçeği karşımıza çıkar.

Kalafat, "*İran Türklüğü*" adlı eserinde, İran'daki Küresinliler'in kökenini ve mezhep yönünü şöyle yorumluyor: "Giresunlu veya Kiresunlu Türkmen-Oğuz toplumu Azerbaycan'ın Hoy, Salmaz ve Urmiye bölgelerinde, Urmiye Gölü'nün batı kısmında yaşamaktadırlar. Güney Azerbaycan'da bu toplumun Karadeniz'in Giresun bölgesinden geldikleri kanaati hâkimdir. Çepni Türkmenleri'ndendirler. Mezhepleri Caferî veya

Hanefî değil, Şafîî'dirler. Lehçeleri Karadeniz ve Tebriz Türkçesi arasında bir karakter arz eder. Şafîî olmalarına rağmen Kiresunlular'da 12 imam ve muharremlik kültürleri oldukça güçlüdür. Bu iki kült, Caferî mezhebine mensup Türkler'in yaşadıkları Anadolu'daki Caferî olmayan komşularında da canlılığını kısmen muhafaza etmektedir. Bu canlılık geçmişte daha güçlü imiş. Şafîîlik Türkmen Türkleri arasında pek görülmez. Doğu Anadolu'da bir kısım Kırmanç ve Zazalar arasında görülür. Kuzey Mezopotamya, Erbil ve Kerkük yöresinin bir kısım Türkmenler'i arasında Şafîî mezhebine mensup aşiretler vardır. Bu durum Sünnî olan Osmanlı ve Şîî olan İran Türklüğü arasında yaşayan bir sıkışmışlığın sonucu, birlikte yaşadıkları Bahtinan ve Barzan Şafîî aşiretlerinden de etkilenecek, Şafîî oldukları şeklinde izah edilmektedir. Güney Azerbaycan aydınının kanaatine göre Giresun boyunun Anadolu'daki kesimi de birkaç yüzyıl evveline kadar Alevî inançlı idi" (Kalafat, 2005).

Andrews ise Hüttheroth'tan alıntı yaparak 1959'da İran'dan gelip Van'a yerleşmiş 5000 Azeri'den bahseder ve bunları Şîî Azeri grubuna dâhil eder(Andrews, 1992). Bu topluluğun Azeri olmasının doğruluğunun yanında, tarif edilen yıllarda Şîî mezhebi mensubiyeti, yazılı kaynaklar ve sözlü ifadeler ışığında doğrulanmamaktadır.

Küresinliler'in Şafîî mezhebine mensubiyetleri üzerine bir değerlendirme yapacak olursak:

1. Sünnî Osmanlılar ile Şîî Safeviler arasında bir ara form oluşturmaları,
2. Şafîî Kürtler ile aynı coğrafi bölgede yaşamaları,
3. Mezhepler'in ortaya çıkış sebeplerinden; topluluğun yaşadığı coğrafi bölge faktörü.

Din faktörünün de içinde bulunduğu etnik ayrışma ölçütleri, bazı toplumbilimcilerce "*kültürel fay hatları*" olarak adlandırılmaktadır. Din veya mezhep farklılıklarının körüklediği etnik ayrışmaları, birçok toplumda görmekteyiz. Mezheplerin, bağlı oldukları dinsel öğretiler ve yine bağlı oldukları toplumsal yaşantı bakımından heterojen bakış açıları, ayrışmaların çıkış noktasını oluşturur boyuttur. Hatta aynı mezhep içindeki alt gruplar arasında bile farklı düşünüş ve uygulamalar da varlığını korumaktadır.

Küresinliler'in anlatımlarında, Anadolu'ya göçten önceki yaşam koşulları, İran'ın rejimi ve mezhep karşıtlığı vurguları ile dile getiriliyor. Büyüklerinden dinlediklerine göre, yaşanmış eski günlerin ana temalarını; mensubu oldukları mezhep nedeniyle İran'da mâruz kaldıkları baskı ve ayrımcılık ile Anadolu'ya göç oluşturuyor.

İran'a akraba ziyaretlerine gidip-gelen Küresinliler'in anlattıklarına göre, İran'ın devlet rejimi nedeniyle, günümüzde de mezhep ayrımcılığına dayalı uygulamaların devam ettiği belirtilmektedir. Hatta İran'ın Tebriz ve İsfahan şehirlerinde yaşayan Şii Türkler'in, Küresinliler gibi farklı muamele görmediği, geniş vatandaşlık haklarına sahip oldukları ifade edilmektedir.

Küresinliler hakkında, Anadolu'ya göçten sonra da etnik kimlik ve mezhep yönünden -önyargıdan kaynaklanan- menfi değerlendirmeler yapılmıştır. Yöre insanı, Küresinliler'e İran'dan göç ettikleri için "Acem" demektedir. Yine, Küresinliler'e karşı "beşinci mezhepten olanlar" (dört hak mezhebin dışında kabul edilen Şiilik'e atfen yapılan değerlendirme) gibi yakıştırmalar ve önyargılı değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu durum tepkisel olarak Küresinliler'in de diğer etnik gruplar hakkında aşağılayıcı anlamlar içeren isimlendirmelerine ve yorumlarına neden olmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanların ve toplumların kimliklerini, ait oldukları kültürel sistem belirler. Bu sosyal gerçek, sosyal bilimcilerce ulaşılan bir genellemedir. Toplumsal grupların kültürel özellikleri ise, tarihsel süreç ve yaşadıkları coğrafya ile şekillenir.

Bu çalışmada, kültürel kimlik kavramı Küresinliler örneği üzerinde değerlendirildi. Toplumun kültürel kimliğinden hareketle, etnik kimliği, etnik aidiyeti tanımlanmaya çalışıldı. Bu çerçevede, toplumun etnik grup özelliklerini ne derecede taşıdığı, topluluk bireylerinin kendilerini nasıl tanımladıkları ve toplumun yöredeki diğer gruplarla ilişkileri değerlendirildi.

Kültürel kimliklerini tanımlamaya çalıştığımız Küresinliler'i, topluluk veya grup olarak adlandırmayı uygun gördük. Küresinliler'in, Birinci Dünya Savaşı sonrası, kabileler halinde İran'dan Anadolu'ya göç eden bir topluluk olduğunu bilmekteyiz. İran'daki yaşam şartları ve yaşadıkları coğrafyadaki çeşitli değişiklikler, toplumun büyük bir kısmının yaşadıkları topraklardan göç etmelerine neden olmuştur.

Bugün Van ve yöresindeki Küresinliler, Anadolu'ya göçten önce -hâlen akraba ve yakınlarının bulunduğu- İran'ın kuzeybatı bölgesindeki yerleşim birimlerinde yaşamaktaydılar. Bu yerleşim bölgesi, bir dönem Azerbaycan toprakları içinde bulunduğundan, topluluk bireylerinin çoğu, kendilerinin Güney Azerbaycan'dan göç ettiklerini ifade ederler.

Tüm ayrıntılarıyla toplumun belleğinde varlığını koruyan göç hikâyelerinde, Küresinliler'in Anadolu'ya göç sebepleri yatmaktadır. İlgili

tarihi dönemde, İran yönetimince uygulanan mezhep ayrımcılığı ve bölgenin başıboşluğundan faydalanan aşiretçi baskılar, göçün itici güçleri; sınırın öte tarafında soydaş halk tarafından kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin cazip yaşam koşulları ise göçün çekici gücü olmuştur.

Bütün bunlara rağmen Küresinliler, bugün Türkiye'yi anavatan olarak kabul etmekte. Buna gerekçe olarak da, Türkiye'de doğup büyüdüklarını ve bir dönemler hem Anadolu'nun, hem de İran'ın Osmanlı toprakları olduğunu ve kendileri ile Anadolu insanının aynı soydan, aynı kültürden olduklarını ifade etmekte. Bugün artık kendilerini göçmen veya muhacir olarak görmediklerini, bilakis yörenin yerel halkı olduklarını vurgulamaktalar.

Küresinliler'in kültürel anlamda asimilasyona tâbi tutuldukları kesinlikle düşünülemez. Ancak, kültürlenme, kültürleşme ve gönüllü asimilasyon süreçlerini yaşadıkları düşünülebilir. Yöredeki topluluklar arası kültürel alış-verişlerden dolayı, birçok ortak kültürel özellik de mevcuttur.

Türkçe konuşan topluluğun aksanında, tipik olarak Azeri Türkçesi sezilir. Bu özelliğin dışında, topluluk üyelerinin kendi aralarında konuştukları özel bir dil bulunmamaktadır. Yalnız, yörede Kürtler ile birlikte yaşadıkları bazı köylerde bulunan Küresinliler, günlük yaşamlarında hem Türkçe'yi, hem de Kürtçe'yi kullanmaktalar.

İran'dan göç etmeleri nedeniyle, Küresinliler'i yöredeki diğer gruplar etnik bakımdan "Acem" olarak nitelemekte. Ancak topluluk üyeleri bunu şiddetle reddederler. Belirli kültürel özellikler ve tarihi geçmişleri bakımından Küresinliler'in Azeri kökenli olmaları, gerçeğe daha yakındır. Yalnız, Şafî mezhebine mensûbiyetlikleri ile İran'daki Şîî Türkler'den ve Anadolu'daki Hanefî Türkler'den, mezhep yönünden ayrışır. Bu durum coğrafi bakımdan sınırın her iki tarafında yaşayan topluluğun, bir ara form oluşturduğu görüntüsünü vermektedir.

Topluluk olarak vasıflandırdığımız Küresinliler, bugün artık "Küresinli" olma bilincini taşımakla beraber, Anadolu'nun ortak kültürel değerlerini yansıtan, etnik özellikler bakımından belirleyici ölçütlerin çoğunu taşımayan bir yapıdadır.

KAYNAKÇA

- Andrews, P. A. (1992) *Türkiye'de Etnik Gruplar*, (M. Küpüşoğlu, Çev.), İstanbul: Ant Yayınları.
- Barth, F. (2001) *Etnik Gruplar ve Sınırları*, (A. Kaya ve S. Gürkan, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Fırat, M. Ş. (1970) *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara: Kardeş Matbaası.
- Kalafat, Y. (2005) *İran Türklüğü*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kottak, C. P. (2002) *Antropoloji-İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, (S. N. Altuntek vd., Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Özkan, A. R. (2000) *Türkiye Çingeneleleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rışvanoğlu, M. (1978) *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*, İstanbul: Türk Kültür Yayını. Smith, A. D. (2003) *Ulusların Etnik Kökeni*, (S. Bayramoğlu ve H. Kendir, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Sultanova, R. A. (2002) Makı Hanlığı. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (B. A. Gökdağ, Çev.). (7.Cilt, s.123-124-128). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Timur, T. (2000) *Osmanlı Kimliği*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Yalçın, S. (2003) *Teşkilat'ın İki Silahşoru*, İstanbul: Doğan Kitap.